

Słownik terminów częściej występujących w tekście

Aguda (Agudat Israel, Agudas Jisroel) – żydowska partia ortodoksów religijnych, założona w 1912 r. W Polsce międzywojennej odgrywała dużą rolę. Z powodu niechęci do akcji opozycyjnych wobec rządu, cieszyła się poparciem władz państwowych.

AJDC (American Jewish Joint Distribution Committee, ang. Amerykańsko-Żydowski Połączony Komitet Pomocy), potoczna nazwa Joint – żydowska organizacja charytatywna założona w 1914 r. AJDC prowadził aktywną działalność w getcie warszawskim, do końca grudnia 1941 r. legalnie, potem w podziemiu, dostarczając do getta przesyłki żywnościowe i zasiłki pieniężne, a także wspierając działalność konspiracyjną.

Betar (Bejtar) (skrót od: Brit Trumpeldor albo Brit Josef Trumpeldor; Stowarzyszenie Młodzieży Żydowskiej im. Trumpeldora w Polsce) – syjonistyczna organizacja młodzieżowa nawiązująca do wzorców skautingu, kładąca w swym programie wychowawczym nacisk na dyscyplinę i przygotowanie wojskowe.

Bund (Algemajner Jidiszer Arbeter-Bund in Lite, Pojln un Rusland, żyd. Ogólnożydowski Związek Robotniczy na Litwie, w Polsce i Rosji) – żydowska partia socjalistyczna działająca na terenie Polski od I wojny światowej do 1948 r. Bund propagował kulturą suwe-

renność Żydów w Polsce, odrzucając syjonizm. W getcie warszawskim prowadził działalność samopomocową i wydawał prasę konspiracyjną. Członkowie Bundu byli też zaangażowani w opór zbrojny.

Fundusz Obrony Narodowej (FON) – fundusz utworzony na mocy dekretu Prezydenta RP z 9 kwietnia 1936 r. w celu uzyskania dodatkowych środków na dobrojenie armii i wojskowy program inwestycyjny. Gromadził środki pochodzące ze sprzedaży nieruchomości i ruchomości stanowiących własność państwa, a pozostających pod zarządem wojska, dotacji skarbu państwa (głównie z pożyczki uzyskanej przez rząd we Francji) oraz darów i zapisów osób prywatnych i instytucji. Zbierano go w postaci gotówkowej i rzeczowej (nieruchomości, kosztowności, a nawet zboże).

Hagana (hebr. obrona) – żydowska organizacja paramilitarna działająca w latach 1920–1948 w Palestynie.

Joint zob. AJDC

Mizrachi – żydowska partia syjonistów religijnych, działająca jako ruch społeczny od 1902 r. Jej działacze byli zwolennikami rozbudowy autonomii narodowo-kulturalnej Żydów w Polsce. Gminy żydowskie w Polsce międzywojennej były nie tylko organizacjami religij-

nymi, ale także organami samorządu politycznego.

Poalej Syjon (hebr. Robotnicy Syjonu) – ruch polityczny łączący ideologię syjonistyczną z socjalizmem, dążący do budowy socjalistycznego społeczeństwa żydowskiego w Palestynie. W 1906 r. powstała partia Poalej Syjon – w Polsce działała w latach 1918–1950.

Słownictwo związane ze świętami i obrzędami żydowskimi

Aron ha-kodesz – szafa stojąca przy wschodniej ścianie synagogi. Przechowuje się w niej zwoje Tory. Zazwyczaj jest bogato zdobiona, z elementami architektonicznymi.

Bejt ha-midrász – (hebr. dom nauki) – miejsce studiowania tekstów religijnych, często także miejsce modlitwy.

Chanuka – święto obchodzone 25. dnia miesiąca kislew (w grudniu) dla upamiętnienia zwycięstwa Judy Machabeusza nad Antiochem IV Epifanem i ponownego wyświęcenia Świątyni w Jerozolimie w 164 r. p.n.e. Z powstaniem święta wiąże się wiele legend, niektóre z nich opowiadają o cudach mających jakoby wówczas miejsce.

Chasyd – wyznawca chasydyzmu, żywego do dziś religijnego ruchu o podłożu mesjaniistycznym, powstałego w połowie XVIII w. na Podolu.

Chazan – kantor, często też prowadzący modlitwę w synagodze.

Cheder – prywatna lub będąca własnością organizacji społecznej szkoła realna, w której prowadzono nauczanie na poziomie elementarnym, przygotowywano do nauki w jesziwie bądź do podjęcia samodzielnego życia naukowego oraz do nauki zawodu.

Służba Porządkowa (SP, Ordnungsdienst) – policja żydowska powołana w Łodzi przez Mordechaja Chaima Rumkowskiego 28 lutego 1940 r. na polecenie niemieckiego prezydenta policji Johannesza Schäfera. Rozpoczęła swoją działalność 1 marca 1940 r. Jej komendantem został Leon Rozenblat.

Chesed szel emet (hebr. łaska prawdy; przenośnie: ostatnia posługa) – nazwa organizacji dobroczynnych zajmujących się grzebaniem zmarłych niemających krewnych, a także wspomaganie ubogich w okresie żałoby.

Chewra kadisza (aram. święte bractwo) – bractwo świadczące bezinteresownie ostatnią posługę wobec członków gminy.

Dajan – (hebr. sędzia) – znawca żydowskiego Prawa, członek sądów rabinackich.

Gabaj – funkcjonariusz synagogi, wybierany przez członków społeczności i pełniący funkcję administratora, zwany też szafarzem.

Haskala (hebr. edukacja, nauczanie, oświecenie) – nurt w kulturze żydowskiej rozwijający się w Europie od lat osiemdziesiątych XVIII w., powstały pod wpływem głoszonych wówczas haseł oświeceniowych. Jej zwolennicy dążyli do nawiązania dialogu z nowożytną kulturą europejską i uczestnictwa w jej osiągnięciach. Pragnęli też unowocześnienia życia żydowskiego w jego społecznym, kulturowym i religijnym wymiarze.

Jidyszkajt (żyd.) – żydowskość, kulturowo-językowa tożsamość żydowska.

Jom Kipur (hebr. Dzień Pojednania, Pokuty) – dzień pokuty i postu, uznawany za najważ-

niejszy i najbardziej uroczysty dzień w roku. Powszechnie, choć błędnie, nazywany Sądny Dniem.

Jorcajt (żyd.) – rocznica śmierci.

Kuczka – specjalnie zbudowany szałas lub czasowo osłonięty balkon, weranda, podwórko albo poddasze żydowskiego domu, w których żydowscy mężczyźni jadal wspólnie posiłki, obchodząc w ten sposób święto Simchat Tora (często nazywano je właśnie Świętem Kuczek).

Maariw (żyd. majrew) – modlitwy wieczorne odmawiane w synagodze albo w bejt ha-midraszu.

Mincha (żyd. minche) – modlitwy popołudniowe odmawiane w synagodze albo w bejt ha-midraszu.

Minjan – zgromadzenie złożone z dziesięciu Żydów płci męskiej po bar micwie, niezbędne do odprawiania modłów w synagodze oraz niektórych ceremonii religijnych.

Omed (z hebr. amud) – pulpit dla kantora, stolik z pochyłym blatem ustawiany w synagogach po południowej stronie schodków prowadzących na aron ha-kodesz.

Pesach (hebr. przejście) – święto obchodzone na pamiątkę wyzwolenia Żydów z niewoli egipskiej. Pesach rozpoczyna się wraz z zachodem słońca, w wieczór 14. dnia miesiąca nisan (kwiecień/maj) i trwa siedem dni w Izraelu, a osiem w diasporze. Pierwszy i ostatni z tych dni są świętami pełnymi, dni środkowe nazywane są chol ha-moed (półświęto). Wieczorem pierwszego dnia Pesach odbywają się tradycyjne wieczery sederowe, podczas których odczytywany jest tekst o ucieczce z niewoli egipskiej – hagada paschalna. W czasie tego święta zaostrzone są rygory koszerności i nie wolno używać zakwasu do pieczywa.

Purim – radosne święto obchodzone na pamiątkę opisanego w Księdze Estery ocalenia Żydów z rąk Hamana. Zwane też żydowskim karnawalem.

Rabin – przewodnik duchowy w gminie żydowskiej, znawca prawa religijnego. W okresie międzywojennym musiał mieć oficjalny certyfikat oraz nominację państwową.

Rodały – zwoje pergaminowe, na których spisana jest ręcznie Tora.

Rosz ha-Szana (hebr. początek roku) – święto żydowskiego Nowego Roku obchodzone pierwszego i drugiego dnia miesiąca tiszri (wrzesień/październik). Przypomina o stworzeniu świata i dniu Sądu Ostatecznego. Zgodnie z żydowską tradycją w dniu Rosz ha-Szana w niebie są otwarte trzy księgi: do Księgi Życia Bóg zapisuje wszystkich, którzy czynią dobre uczynki, do Księgi Śmierci – nieoprawnych grzeszników, a do trzeciej tych, których nie można jednoznacznie ocenić, wyrok na nich zostaje zawieszony do dnia Jom Kipur i zależy od tego, jak będą postępować podczas Jamim Noraim (Strasznych Dni).

Simchat Tora (hebr. Radość Tory) – święto zakończenia rocznego cyklu czytania Tory, obchodzony po święcie Sukot.

Sukot (też Święto Szałasów, Święto Kuczek) – święto obchodzone 15. dnia miesiąca tiszri (wrzesień/październik), upamiętnia wyjście z Egiptu.

Szabat (hebr. odpoczynek) – dzień wypoczynku po tygodniu pracy. Upamiętnia dzień, w którym Stwórca odpoczął po stworzeniu świata. Szabat rozpoczyna się w piątek wieczorem i kończy w sobotę wieczorem. Religijnych Żydów obowiązuje wówczas całkowity zakaz pracy.

Szames – posługacz synagogalny.

Szawuot (też Święto Tygodni, Pięćdziesiątnica) – święto upamiętniające nadanie Tory na Synaju, obchodzone 49 dni po Pesach, szóstego dnia miesiąca siwan (koniec maja/początek czerwca). Jest to święto o charakterze rolniczym, tradycyjnie związane z zakończeniem żniw.

Sziwa (hebr. siedem) – siedmiodniowy okres ścisłej żałoby, trwający od dnia pogrzebu bliskiego krewnego, obowiązujący dzieci, rodziców, rodzeństwo i współmałżonka zmarłego.

Sztybel (żyd. sztybl – izdebka) – prywatny niewielki dom modlitwy i studiów religijnych.

Talmud – opracowanie dorobku uczonych żydowskich żyjących w Babilonii i Palestynie od III w. p.n.e. do VI w. n.e., na który składają się komentarze do Tory, wyjaśnienia przepisów prawnych, opowieści, midrasze; ma dwie części: Misznę i Gemarę; podstawa judaizmu rabinicznego (współczesnego).

Talmud-tora – realna szkoła elementarna, przeznaczona dla najuboższych dzieci oraz sierot. Działała najczęściej przy synagogach lub w wynajmowanych pomieszczeniach. Stosowano w nich w zasadzie te same metody i program nauczania co w chederach. Nadzór nad

talmud-torami sprawowała gmina lub utrzymująca je bractwo.

Tales (z hebr. talit) – szal modlitewny, zazwyczaj koloru białego z niebieskimi lub czarnymi pasami oraz z frędzlami (cicit) na rogach, nakładany przez mężczyzn na głowę i ramiona w czasie modlitw porannych. Ortodoksyjni Żydzi noszą przez cały czas tzw. tales kutn (hebr. talit katan) – koszulkę z czterema rogami z cicit.

Tefilin (filakterie) – niewielkie szkatułki skórzane lub metalowe, w kształcie sześcianu, w których znajdują się zwitki pergaminów z fragmentami Tory, m.in. modlitwą *Szma Israel*; mężczyźni przywiązują je rzemykami do czoła i lewego ramienia w czasie modlitw porannych w dni powszednie

Tora (hebr. nauczanie, prawo) – pierwsze pięć ksiąg biblijnych (Rodzaju, Wyjścia, Kapłańska, Liczb, Powtórzonego Prawa); ostatecznie skodyfikowana ok. 622 p.n.e. Nazwa Tora oznacza także rodały – spisane na pergaminie zwoje Pięcioksięgu. Zniszczone zwoje Tory są chowane na cmentarzu.

Widuj – wyznanie grzechów.